

ПОДІЛЛЯ І ПІВДЕННО-СХІДНА ВОЛИНЬ

МАТЕРІАЛЬНА ТА ДУХОВНА КУЛЬТУРА КРАЮ

всеукраїнська
міждисциплінарна
науково-практична конференція

Випуск 3

Поділля і Південно-Східна Волинь: матеріальна та духовна культура краю

Міністерство освіти і науки України
Хмельницька обласна військова адміністрація
Хмельницька обласна рада
Департамент освіти і науки Хмельницької обласної військової адміністрації
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
Кафедра суспільних дисциплін
Державний архів Хмельницької області
Центр дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при
Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
імені Анатолія Назаренка
Хмельницький обласний науково-методичний центр культури і мистецтва
Хмельницька обласна організація Національної спілки краєзнавців України

ПОДІЛЛЯ І ПІВДЕННО-СХІДНА ВОЛИНЬ: МАТЕРІАЛЬНА ТА ДУХОВНА КУЛЬТУРА КРАЮ

ВИПУСК 3

Хмельницький
2026

конференція

УДК 94:39(477.43/44/.82)(062.552)

П 65

Рекомендовано до друку вченою радою
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
(протокол № 9 від 29. 04. 2026 р.)

Рецензенти:

С. Е. Баженова, докторка історичних наук, професорка (м. Кам'янець-Подільський)

С. Д. Гальчак, доктор історичних наук, професор (м. Вінниця)

Редакційна колегія:

І. М. Шоробура, в. о. ректора Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор педагогічних наук, професор (гол. ред.);

В. М. Островий, кандидат історичних наук, доцент (заст. гол. ред.);

В. Р. Адамський, кандидат історичних наук, доцент (відп. ред.);

О. Л. Бакіна, заступник директора з навчально-виховної роботи Хмельницького ліцею № 15 імені О. Співачука;

К. М. Бурдуваліс, директор Державного архіву Хмельницької області, доктор філософії;

Г. В. Бучківська, доктор педагогічних наук, професор;

В. В. Галатир, кандидат історичних наук, доцент;

О. М. Галус, доктор педагогічних наук, професор;

О. М. Гринчишин, кандидат історичних наук, доцент;

А. М. Гуменюк, кандидат філософських наук, доцент;

Л. М. Левандовська, кандидат історичних наук;

М. І. Онищук, директор Хмельницького обласного науково-методичного центру культури і мистецтва;

С. О. Семенчук, кандидат історичних наук, доцент;

О. С. Поліщук, доктор філософських наук, професор.

П 65 Поділля і Південно-Східна Волинь: матеріальна та духовна культура краю: матеріали III всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 24 квітня 2026 р.) / [І. М. Шоробура (гол. ред.), В. М. Островий (заст. гол. ред.), В. Р. Адамський (відп. ред.), К. М. Бурдуваліс, Г. В. Бучківська та ін.]. Хмельницький: ХГПА, 2026. Випуск 3. 365 с.

У збірнику вміщені повідомлення, виголошені авторами, в якості доповідей на III всеукраїнській міждисциплінарній науково-практичній конференції «Поділля і Південно-Східна Волинь: матеріальна та духовна культура краю», в яких розкрито різні методологічні рефлексії, проблеми політичної, економічної та соціальної історії краю.

Адреса редакційної колегії: м. Хмельницький, вул. Проскурівського підпілля, 139, E-mail: kgpa_nauka@ukr.net

© Автори статей, 2026

Семенчук С. Антропоморфна кам'яна пластика Болохівської землі	3
Кундельський В., Кундельський Д. Поділля та Південно-Східна Волинь у контексті подій 1648 р.	15
Яблонський В. Право презенту унійних священників Теофіпольщини за матеріалами візитаційних описів Базалійського, Човганського та Ямпільського деканатів 1756 року	21
Блажевич Ю., Качеровська Н. Чумацький промисел в Україні і на Поділлі: становлення, розвиток та занепад (XI-XIX ст.)	25
Сердуніч Л. Давня українська сільська їжа – основа міського харчування	42
Говорун В. Комплексне краєзнавче дослідження села Русанівці	55
Єсюнін С. Кравецтво – провідне ремесло Пłosкирова (Проскурова) у XVIII – на початку XX ст.	66
Гурська К. Єврейське населення Поділля та рекрутська політика російської імперії у першій половині XIX століття (на прикладі жителя містечка Новокосянтинів).	77
Олійник Ю. Дворянські училища Подільської губернії: становлення, розвиток та трансформація	93
Адамський В. Бюджет Проскурова 1917 року: джерела доходів та напрямки фінансування	97
Ільчук А. Культурно-освітня діяльність Проскурівської «Просвіти» в добу Української революції 1917–1921 рр.....	105
Галатир В. Політико-адміністративні аспекти становлення державності в Південно-Східній Волині (квітень-грудень 1918 р.)	113
Коржик С. Адміністративно-територіальний устрій та владна вертикаль на Летичівщині в добу Української держави (1918 р.)	123
Катаєв Н. Розгортання українського руху на Поділлі наприкінці 1918 року (за матеріалами газети «Життя Поділля»)	137
Завальнюк К. Знищення більшовиками Американської дипломатичної місії на Проскурівщині у 1920 році	145

III всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Доронська-Собко О. Українець Микола Зотенко – жертва більшовицьких репресій в Проскуріві	153
Берковський В. Джерела до історії театрального руху в прикордонній зоні УСРР (1920-1923 рр.)	169
Байдич В., Погорілець О. Встановлення народної освіти в селах Летичівщини в 20-х роках ХХ століття (за архівними документами ДАХМО)	178
Гринчишин О. Проблеми та суперечності розвитку сільськогосподарського виробництва Поділля в умовах нової економічної політики (1921-1929 рр.)	188
Трембіцький А. Поет нездоланного руху – Володимир Свідзінський	195
Кравчук О. Вихідці з теренів Вінниччини та Хмельниччини на сторінках книги О.Пеленської «Україна поза Україною»	207
Соловей М. Позакласна та позашкільна робота в діяльності Кам'янець-Подільського обласного інституту удосконалення вчителів: освітні пріоритети та практики (1944-1954 рр.)	211
Прокопчук В., Завальнюк О. Юрій Васильович Телячий: подвижництво в освіті та науці	225
Гуменюк А., Хоптяр Ю. Захисники герої з Ярмолинеччини Хмельницького району у російсько-українській війні (2022-2025) (на матеріалах Ярмолинеческої газети «Вперед»)	234
Скрипник А. Методичні аспекти викладання курсу «Історія українського державотворення» магістрантам-історикам	245
Ветров В., Ветрова Т. Меджибізький замок: сучасний досвід наукових та рятувальних досліджень	250
Онищук М. Нематеріальна культурна спадщина Хмельницької області – регіональний дискурс	260
Маркова С., Онищук М., Пономарьова А. Українські традиції малювання домашньої ікони на Хмельниччині: теоретико-прикладні аспекти	269
Маркова С. Становлення української сценічної народної хореографії в Хмельницькій області: джерелознавчі, методологічні та прикладні дискурси	279

Поділля і Південно-Східна Волинь: матеріальна та духовна культура краю

Сосніна О. Традиційна кухня Хмельницької області як елемент нематеріальної культурної спадщини	290
Григоренко З., Григоренко О. Покликання вченого – служити освіті й людям	300
Медвідь Ф. Економічна безпека в контексті небезпек і загроз національним інтересам України	314
Баворовська О. Спадкоємці «золотої доби»: лауреати Хмельницької обласної премії імені Володимира Гериновича	324
Левандовська Л. Особливості реалізації краєзнавчого компонента в контексті реформування шкільної історичної освіти	329
Гуменюк А. Формування фахових компетентностей здобувачів освіти засобами локальної історії Поділля	337
Островий В., Бочуля М. Формування хронологічної компетентності в учнів 8 класу в межах курсу «Хмельницькознавство»	341
Бочуля М. Застосування QR-кодів для реалізації діяльнісного підходу під час вивчення курсу «Хмельницькознавство»	351

Поділля і Південно-Східна Волинь: матеріальна та духовна культура краю

6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі: ЦДАВО України). Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 235. Арк. 1 зв.

7. Там само.

8. Там само. Арк. 3 зв.

9. Там само.

10. Там само. Арк. 4 зв.

11. Там само. Арк. 5 зв.

12. Там само. Арк. 1–11.

УДК 061.2(477.43):37(09)

Артем ІЛЬЧУК,
м. Хмельницький

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОСКУРІВСЬКОЇ «ПРОСВІТИ» В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр.

У статті досліджується культурно-освітня діяльність Проскурівського товариства «Просвіта» в добу Української революції 1917–1921 рр. На основі документальних джерел, збірників матеріалів та наукових праць розглянуто процес заснування та організаційне становлення товариства, проаналізовано основні напрями його роботи: видавничу справу, поширення грамотності, розвиток шкільної освіти, театральну та хорову діяльність, організацію просвітницьких осередків у повіті. Показано роль Проскурівської «Просвіти» у підготовці та розповсюдженні україномовної літератури, у формуванні мережі просвітницьких організацій Проскурівського повіту, в активній участі у загальноподільських культурно-просвітницьких процесах. Висвітлено внесок окремих діячів – Т. Верхоли, К. Ванькевича, В. Мудрого – у просвітянський рух. Розглянуто специфіку діяльності товариства за різних політичних режимів – доби Центральної Ради, Гетьманату, Директорії УНР – та показано, як більшовицька окупація завдала нищівного удару по просвітницькому руху краю.

Ключові слова: товариство «Просвіта», Проскурів, Поділля, Українська революція, культурно-освітня діяльність, українізація, просвітницький рух.

Вступ

Доба Української революції 1917–1921 рр. стала часом безпрецедентного розмаху просвітницького руху в Україні. На

III всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

хвилі національного піднесення в містах і селах масово засновувалися культурно-освітні товариства «Просвіта», які перетворювалися на осередки українського духовного відродження. Проскурів – повітовий центр Подільської губернії – у цей бурхливий час теж став місцем активного розгортання просвітницьких процесів.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що регіональний вимір просвітницького руху залишається недостатньо вивченим. Попри наявність праць, присвячених загальноподільській «Просвіті», конкретні відомості про Проскурівський осередок розпорошені по різних виданнях і не узагальнені в окремі науковій студії. Крім того, нинішнє відродження національної самосвідомості та культурно-освітніх практик потребує звернення до досвіду попередніх поколінь.

Метою статті є висвітлення культурно-освітньої діяльності Проскурівської «Просвіти» впродовж 1917–1921 рр. – від її заснування до ліквідації більшовицькою владою. Для досягнення цієї мети використовуються матеріали документальних збірників, наукових монографій та статей, присвячених просвітницькому руху на Поділлі.

Джерельну базу дослідження складають матеріали збірників документів «"Просвіти" Поділля в добу Української революції (1917–1920)» [1], «"Просвіти" Поділля в добу Директорії УНР (1918–1920)» [2], монографія В. Р. Адамського «"Просвіти" Поділля в добу Української Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.)» [3], документальне видання «Поділля в добу Української революції. Рік 1917» [4], а також наукова стаття Ю. В. Телячого, В. Р. Адамського та Б. С. Крищука «Розвиток освітньої справи в контексті діяльності товариства "Просвіта" на Поділлі (початок ХХ ст.)» [5].

1. Заснування Проскурівської «Просвіти» та організаційне становлення товариства

Революційні події лютого 1917 р. в Росії відкрили нову сторінку в суспільному житті України. На Поділлі, як і по всій країні, почали масово виникати культурно-просвітницькі організації. Вже в березні–квітні 1917 р. просвітницькі товариства почали з'являтися мало не в кожному повітовому місті губернії.

18 квітня 1917 р. товариство «Просвіта» було засноване в м. Проскуріві. Про цю визначну подію повідомив київський

Поділля і Південно-Східна Волинь: матеріальна та духовна культура краю

часопис «Нова рада». Втім, за інформацією іншого репортажу тієї ж газети, 18 квітня було лише обрано Раду товариства, а урочисте відкриття діяльності «Просвіти» мало відбутися 23 травня 1917 р. Осередок планувалося розмістити у власному будинку [3, с. 38]. Ці деталі свідчать, що засновники з першого дня думали не лише про символічне проголошення організації, а й про забезпечення її практичної діяльності.

До початку літа 1917 р. в Проскурівському повіті вже було засновано щонайменше вісім просвітницьких організацій [3, с. 38]. Товариство швидко розгорнуло роботу, налагоджуючи зв'язки з іншими «Просвітами» губернії та повітовими осередками.

Важливим організаційним чинником стало видання у Проскуріві брошури Т. Верхоли «Про Просвіти (Порада, як засновувати сільські та містечкові Просвіти)», що вийшла в друкарні Д. М. Левіта у 1917 р. Автор схаактеризував культурно-освітні товариства як суспільно-значиме явище, вказавши, що товариство «повинно бути серцем селян і до його повинні горнутись всі наші люде, бо воно велику користь усім дасть» [1, с. 69]. Брошура містила практичні поради щодо заснування і організації роботи осередків, а також зразковий статут «Просвіти», що мало велике прикладне значення.

Відповідно до повідомлення Проскурівської повітової народної управи від 2 вересня 1918 р. до Департаменту позашкільної освіти Міністерства народної освіти, в повіті станом на той час фактично існували такі «Просвіти»: у містечку Сатанів, селах Куманів, Ярмолинці, Сарнів, Ружична, Іванківці-Олешинські, Баламутівка, Тритильник, Лезнів, Дзеленче [1, с. 130–131]. Цей перелік засвідчує, що завдяки організаційним зусиллям проскурівських просвітян мережа «Просвіт» охопила значну частину повіту.

На ширшому регіональному тлі стаття М. Любинського від 28 травня 1917 р., опублікована в тогочасній пресі, серед діючих «Просвіт» Поділля вказувала для Проскурівського повіту осередки в самому Проскуріві та Ярмолинцях [1, с. 39]. Цей факт свідчить, що вже в перші місяці по революції «Просвіта» в повіті набрала реальної організаційної сили.

2. Видавнича та просвітницька діяльність

Одним із найбільш вагомих напрямів роботи Проскурівської «Просвіти» стала видавнича справа. Дослідники зазначають, що серед подільських осередків найбільш потужно організувати

III всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

видавничу справу вдалося Вінницькій, Кам'янець-Подільській, Проскурівській та Брацлавській «Просвітам» [3, с. 64]. Тобто Проскурівська «Просвіта» посідала одне з провідних місць серед регіональних осередків за цим показником.

Проскурівська «Просвіта» видрукувала праці Т. Верхоли та К. Ванькевича [3, с. 65]. Зокрема, це вже згадана брошура Т. Верхоли «Про Просвіти», а також його наступна праця «Наше минуле і сучасне», де автор повернувся до питання самоорганізації громадян через просвітницькі товариства. Твори К. Ванькевича ознайомлювали читачів з історією та культурою українського народу та його Пророка – Тараса Шевченка. Усі видання виходили в проскурівській друкарні Д. М. Левіта і розповсюджувалися серед населення.

Особливу роль відіграло видання «Наше минуле і сучасне» Т. Верхоли (Проскурів: Друкарня Д. М. Левіта, 1917). У ньому автор наголошував на необхідності масово засновувати товариства «Просвіта», оскільки в них «повинні збиратись наші люди і довідуватись з газет та книжок, що в світі робиться, як де живуть люди і що вони собі здобувають» [1, с. 78]. Ця публікація відіграла важливу роль у популяризації просвітницького руху на Проскурівщині.

Видавнича діяльність товариства була спрямована насамперед на задоволення духовних і освітніх потреб населення Проскурівщини. Усі видання виходили українською мовою – у контрасті із загальною тенденцією, за якою переважна більшість тогочасних видань у регіоні друкувалася ще російською [3, с. 64].

3. Розбудова мережі просвітницьких осередків у повіті

Велику увагу Проскурівська «Просвіта» приділяла поширенню просвітницького руху в сільській місцевості. Цьому сприяли і брошури з практичними порадами, і особисті контакти між активістами.

Показовим є приклад заснування «Просвіти» в с. Манилівці Проскурівського повіту. На загальному зібранні селян були заслухані реферати учня духовної семінарії «Про рідну мову» та «Про національне визволення». Виступи справили на присутніх велике враження, після чого відразу постало питання про заснування у селі «Просвіти». Статут взяли з видання «Рідне слово». Головою обрали П. Демчишина, писарем І. Хмельовського

Поділля і Південно-Східна Волинь: матеріальна та духовна культура краю

та скарбником О. Демчишина. Всього до осередку записалося 65 членів [3, с. 41].

На початку грудня 1917 р. просвітницький осередок був заснований у с. Ружична Проскурівського повіту. Його члени відразу намагалися організувати низку заходів культурницького спрямування [3, с. 48]. Це свідчить про свідомий і цілеспрямований характер просвітницького руху навіть у сільській місцевості.

Практичною базою для поширення осередків стала брошура Т. Верхоли, видана Проскурівською «Просвітою». Завдяки їй нові товариства знали, яким чином вести діловодство, як організувати бібліотеку-читальню, як залучати членів. Зокрема, в брошурі містився зразковий статут, яким нові осередки могли одразу керуватися [1, с. 71].

Паралельно з формальним зростанням мережі просвітяни Проскурівщини долучалися і до збору коштів на Національний фонд. Над вирішенням цього питання активно працювали просвітяни Проскурівського повіту [3, с. 93]. Кошти, зібрані таким чином, спрямовувалися на потреби національно-культурного відродження в усеукраїнському масштабі.

У добу Директорії УНР, за даними регіональної преси, навесні 1919 р. у Проскурівському повіті діяло 20 товариств «Просвіта» [2, с. 47]. Це один із найвищих показників по губернії, що свідчить про великий охоплення просвітницькою роботою населення повіту.

4. Освітня діяльність і боротьба з неписьменністю

Одним із ключових завдань «Просвіти» було подолання неписьменності та поширення освіти. Аналіз подільських джерел показує, що просвітницькі осередки по всій губернії організовували вечірні та недільні школи, курси для дорослих, лекції і читання. Проскурівська «Просвіта» брала активну участь у цій роботі, що підтверджується її участю у Всеукраїнському з'їзді «Просвіт».

Симптоматичним є той факт, що в жовтні 1918 р. Рада Подільського товариства «Просвіта», розподіляючи 8 делегатських місць від Поділля на Всеукраїнський з'їзд «Просвіт», включила до числа таких представницьких організацій Проскурівську «Просвіту» поряд із Кам'янецькою, Вінницькою, Могилівською, Ольгопільською, Ладижинською, Новоушицькою та Немирівською [1, с. 166]. Це свідчить про визнання Проскурівської «Просвіти» одним із ключових осередків губернії.

III всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Шкільна справа була в центрі уваги подільських просвітян. Серед важливих заходів – участь у реалізації постанови надзвичайного губернського земського зібрання, яке відбулося у Вінниці 16 березня 1917 р., про початок навчання в школах Поділля українською мовою. Загальна лінія на українізацію навчального процесу, за якою активно виступали всі «Просвіти» Поділля, не обминала й Проскурівської. Члени товариства підтримували вимоги щодо запровадження у навчальний процес освітніх закладів підручників рідною мовою [5, с. 103].

Важливою сферою просвітянської роботи в повіті було й видання та розповсюдження навчальної літератури. Видрукувані Проскурівською «Просвітою» брошури мали чітко практичний, прикладний характер – вони були адресовані широким народним масам і мали допомагати людям усвідомити свою національну ідентичність та орієнтуватися в суспільно-політичній ситуації революційного часу.

5. Культурно-мистецька і громадська діяльність

Значне місце в роботі Проскурівської «Просвіти» займала культурно-мистецька діяльність: організація театральних вистав, концертів, вечорів. Театральні та хорові колективи, як і по всьому Поділлю, були не лише засобом відпочинку, а й важливим інструментом поширення національної свідомості.

Яскравим свідченням цього є факт, що ярмолинецькі просвітяни Проскурівського повіту збір від вистави «Борці за мрії» у сумі 500 карб. спрямували на користь військовополонених [2, с. 69]. Це демонструє не лише мистецьку, а й суспільно-громадянську функцію культурних заходів.

Активними учасниками просвітницького руху на Проскурівщині були й священнослужителі. Зокрема, при заснуванні «Просвіти» в с. Немичинці Проскурівського повіту на Різдвяні свята 1919 р. серед ініціаторів виявилися місцевий панотець Йосип Крась та дяк Приймак, який відразу організував хор [2, с. 40]. Участь духовництва надавала просвітянській роботі глибокого морального авторитету серед сільського населення.

Члени товариства брали участь у роботі різних регіональних форумів. Зокрема, відомо про активну участь у єпархіальних з'їздах, на яких представники «Просвіт» виголошували промови про роль просвітянського руху у відродженні національної церкви і культури [3, с. 93].

Поділля і Південно-Східна Волинь: матеріальна та духовна культура краю

У культурно-мистецькому плані Проскурівська «Просвіта» виступала і своєрідним центром тяжіння для місцевої інтелігенції. Освічені люди міста – вчителі, службовці, місцева інтелігенція – зосереджувалися в її лавах, формуючи актив, здатний провадити різнопланову просвітню роботу.

6. Труднощі та виклики в діяльності товариства

Попри значні успіхи, Проскурівська «Просвіта» стикалася з серйозними труднощами. Перш за все, гострою проблемою залишався брак відповідного приміщення. Аналіз документальних джерел свідчить, що подібні проблеми були притаманними гайсинським та проскурівським просвітянам [3, с. 50]. Відсутність власного будинку або постійного осідку обмежувала можливості для роботи.

Складною залишалася й фінансова ситуація. Для поповнення каси товариства, як і інші «Просвіти» краю, проскурівські просвітяни організовували вистави, вечори, гуляння. Але в умовах постійних воєнних дій і зміни влад стабільне фінансування культурно-просвітницької діяльності було вкрай утрудненим.

Серйозною проблемою стала й мінливість політичної ситуації. Протягом 1917–1921 рр. Проскурів неодноразово переходив з рук в руки – від влади Центральної Ради до Гетьманату, далі до Директорії та більшовиків. Кожна зміна влади позначалася на роботі товариства, вимагала переорієнтації і нових зусиль з відновлення діяльності.

Певні труднощі виникали і з організацією роботи в сільській місцевості. Частина сільського населення Проскурівщини ставилася до просвітницьких організацій із недовірою або байдужістю. Зокрема, при заснуванні «Просвіти» в с. Немичинці Проскурівського повіту частина старшого покоління заявляла: «Нехай це роблять молодші, нам це не потрібно. Батьки наші й діди "Просвіти" не знали» [2, с. 40]. Подолання такої інерції потребувало терпіння і постійних агітаційних зусиль.

7. Ліквідація товариства більшовицькою владою

Остаточний крах просвітницького руху на Проскурівщині, як і по всьому Поділлю, пов'язаний з утвердженням більшовицької влади. Восени 1920 р. Поділля остаточно перейшло під радянський контроль. Нова влада вбачала в товариствах «Просвіта» носіїв «буржуазного націоналізму», небезпечних для комуністичного проекту.

ІІІ всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

У освіті більшовики задекларували нові принципи, які не враховували національних чинників. Поступово розпочалася «советизація» товариств «Просвіта», що досягалося шляхом перереєстрації статутних документів. Влада вимагала, щоб просвітницькі осередки діяли не на національному, а на класовому принципі [5, с. 116]. У разі ігнорування цих вимог товариства закривали.

Перші приклади такого ставлення до просвітян фіксуються вже в грудні 1920 р. [5, с. 116]. Наступного 1921 р. більшість «Просвіт» Поділля, у тому числі й Проскурівська, припинили своє існування. Прихід більшовиків ознаменував цілковите заперечення у використанні набутого в революційний період досвіду будівництва національної школи та культури. Натомість створювалася жорстка система політико-ідеологічного контролю над духовним життям [5, с. 116].

Проскурівська «Просвіта», як і всі інші подільські товариства, стала жертвою цієї ліквідаційної кампанії. Розпочалося закриття просвітнянських бібліотек, вилучення «шкідливої літератури», запровадження жорсткої цензури [5, с. 116]. Більш як чотирирічний досвід культурно-просвітницької роботи виявився перерваним.

Висновки

Проскурівська «Просвіта», заснована 18 квітня 1917 р., за короткий час стала одним із найпомітніших культурно-освітніх осередків Подільської губернії. Товариство розгорнуло активну видавничу діяльність, організувало мережу просвітницьких філій у Проскурівському повіті, залучилося до загальноподільської культурної роботи, включаючи участь у Всеукраїнському з'їзді «Просвіт».

Видавнича спадщина Проскурівської «Просвіти» – брошури Т. Верхоли та К. Ванькевича – стала практичним посібником для розбудови просвітницьких організацій у сільській місцевості. Завдяки організаційним зусиллям товариства до 1919 р. в повіті діяло 20 просвітницьких осередків, що було одним із найвищих показників серед повітів Поділля.

Діяльність товариства охоплювала видавничу справу, театральну-хорову роботу, поширення освіти серед дорослих, боротьбу з неписьменністю, участь у земській та регіональній культурній роботі. За умов постійних змін влади – Центральна

Поділля і Південно-Східна Волинь: матеріальна та духовна культура краю

Рада, Гетьманат, Директорія – товариство демонструвало дивовижну живучість і здатність до відновлення.

Утвердження більшовицької влади восени 1920 р. поклало край діяльності Проскурівської «Просвіти». Однак набутий нею досвід культурно-просвітницької роботи, практики виховання національної свідомості та організації громадянського суспільства не пропав марно – він живив наступні покоління борців за українську культуру та державність.

Список використаних джерел та літератури:

1. «Просвіти» Поділля в добу Української революції (1917–1920): збірник документів і матеріалів / упоряд. В. Р. Адамський, Б. С. Кришук. – Кам'янець-Подільський: «Медобори-2006», 2014. – 571 с.
2. Адамський В. Р., Кришук Б. С., Телячий Ю. В. «Просвіти» Поділля в добу Директорії УНР (1918–1920): Дослідження. Документи. Матеріали. – Хмельницький : ФОП Цюпак А. А., 2016. – 428 с.
3. Адамський В. Р. «Просвіти» Поділля в добу Української Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.): Дослідження. Документи. Матеріали. – Хмельницький : ФОП Цюпак А. А., 2018. – 478 с.
4. Поділля в добу Української революції. Рік 1917 : Документи та матеріали / упоряд.: В. Р. Адамський. – Кам'янець-Подільський: ТОВ «Рута», 2017. – 848 с.
5. Телячий Ю. В., Адамський В. Р., Кришук Б. С. Розвиток освітньої справи в контексті діяльності товариства «Просвіта» на Поділлі (початок ХХ ст.) // Сторінки історії: збірник наукових праць. К., 2020. – Вип. 51. – С. 102–120. DOI: 10.20535/2307-5244.51.2020.220179.

УДК 93(477.4) «1918»

*Віталій ГАЛАТИР,
м. Хмельницький*

ПОЛІТИКО-АДМІНІСТРАТИВНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОСТІ В ПІВДЕННО-СХІДНІЙ ВОЛИНІ (КВІТЕНЬ-ГРУДЕНЬ 1918 р.)

У дослідженні висвітлено перебіг державотворчого процесу в повітах Південно-Східної Волині у період Української Держави Павла Скоропадського.

Ключові слова: Південно-Східна Волинь, державотворення, староста, повстання.